

УДК 101.2:316.46

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.46.25>

ВПЛИВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Оксана Чурсінова

*Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра філософії,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна*

Ангеліна Недошитко

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна*

Автори статті зазначають, що в існуючих програмах української освіти недостатньо акцентується увага на ролі філософії у вихованні лідерів. Відповідно метою даної статті є обґрунтування необхідності філософської підготовки з істотним акцентом етичної складової у формуванні лідерів нової епохи. В статті міститься короткий аналіз теорій лідерства, зокрема теорій контингентного, трансформаційного, ситуативного, харизматичного транзакційного і природного лідерства. Розкривається зміст концепцій освіти, базованих на демократичних засадах, тобто на ідеях соціальної справедливості та рівноправності у визначенні цінностей і норм всіма представниками спільнот. Зазначено, що освітні програми підготовки лідерів повинні містити етику турботи, яка спрямована на захист прав членів своєї групи. Характеризується позиція Джона Дьюї, який наголошував, що освітній заклад повинен бути інструментом соціальних змін і прогресу і що діяльність освітніх організацій має ґрунтуватися на філософських ідеях демократичного суспільства. Відповідно глибоко продумана філософська підготовка майбутніх лідерів в системі сучасної освіти сприятиме позитивній трансформації влади, економіки, соціального і культурного життя сучасних суспільств. Авторами статті визначені основні спрямування і наголоси у вихованні лідерів, за допомогою яких філософія може сприяти розвитку лідерських якостей. Це зокрема розробка чіткого бачення та місії, критичне мислення, навички прийняття рішень з урахуванням позитивних моральних цінностей, розвиток комунікативних здібностей та емпатії. Також розглядаються особливості напряму сучасного лідерства, відомого під назвою «Новий лідер». Обґрунтовується доцільність впровадження елементів цього напряму в програми підготовки лідерів в систему української освіти. Це зумовлено орієнтацією концепцій даного напряму на розвиток нових підходів до лідерства, врахування особистісних якостей, емоційного інтелекту, соціальної компетентності комунікативних здібностей лідера.

Ключові слова: етика турботи, філософія лідерства, напрям «Новий лідер», моральні якості лідера, демократичність, соціальна справедливість, критичне мислення, емпатія.

Обґрунтування теоретичних питань стосовно основних якостей лідерства і дослідження циклічної моделі знань на основі освітньої практики є актуальним питанням, адже в сучасному світі лідер – одна з найбільш потрібних ролевих функцій будь-якої професії. Рівень лідера впливає на результативність й ефективність роботи команди та будь-якої спільноти. До важливих складових лідерства відносять вміння організувати спільноту, вимогливість, демократичність, соціальну справедливість, турботу та ін. Питання виховання та освіти лідерів розглядалися в ряді вітчизняних [4, 8, 9, 13, 14] та зарубіжних [1, 2,

3] джерел, однак роль філософських дисциплін в цьому контексті практично не акцентувалася. Метою даної статті є обґрунтування необхідності філософської підготовки у формуванні лідерів нової епохи.

Знання, засновані на теоретичних засадах філософії прагматизму і демократії, дають можливість ефективної практичної діяльності. Можна окреслити такі напрями філософії лідерства: теорії лідерства, особливості досвіду лідерства, роль культурної ідентичності в діяльності лідера, тенденції розвитку постбюрократичних організацій [11].

Опора на ті чи інші теорії лідерства дозволяє зрозуміти, які фактори впливають на успіх лідерів та їхню здатність впливати на інших.

В межах теорії контингентного лідерства стверджується, що ефективний лідер повинен адаптувати свій стиль керівництва до потреб підлеглих і відповідно до ситуації. Передбачається, що лідер відповідальний за результати, а не за дотримання вимог конкретного стилю керівництва, тобто він повинен використовувати стиль керівництва, який дає найкращі результати [7, 18].

В контексті теорії трансформаційного лідерства наголошується на здатності лідера надихати і мотивувати підлеглих на підставі розуміння ними мети діяльності та її значущості для їхнього життя. «Трансформаційне лідерство полягає у здатності лідера стимулювати та підтримувати інтелектуальний розвиток своїх підлеглих, їхню творчість та ініціативність, забезпечуючи при цьому здійснення спільних цілей та задоволення їхніх потреб» [16, с. 43].

Згідно з теорією ситуативного лідерства ефективний лідер повинен бути здатним пристосовуватись до різних ситуацій і обирати відповідний стиль керівництва.

Основою теорії харизматичного лідерства є положення про харизму лідера, тобто здатність надихати підлеглих завдяки привабливості власної особистості.

У відповідності з теорією транзакційного лідерства ефективний лідер повинен бути здатним домовлятися з підлеглими про цілі діяльності і нагороди. «Транзакційне лідерство базується на використанні винагород та покарань для досягнення цілей. Лідери зосереджуються на тому, що можуть дати своїм підлеглим в обмін на їхній внесок у досягнення цілей організації» [16, с. 85].

В теорії природного лідерства наголошується, що людина може народжуватись з певними лідерськими якостями, зокрема енергійністю, впевненістю, ініціативністю, харизмою тощо.

Елоїз Грінфілд відзначала: «Лідерство – це свідомий акт, коли одна людина намагається побудувати соціальний світ для інших» [19]. Справді, завдання лідера полягає у досягненні людиною довшеного соціального стану через формування особливих навичок вирішувати конкретні питання. Можна очікувати, що лідери під керівництвом наставників навчатимуться досягати групових цілей. Рівень впливу лідера на підлеглих і контроль ситуації в соціальних спільнотах залежить від накопичення знань, отже влада спирається на знання [20]. Поняття авторитетності на підставі високого рівня знань близьке до поняття «правильність». Намагаючи знайти «авторитети» в елементарних та буденних питаннях, ми шукаємо тих, хто володіє найбільш надійними та ефективними знаннями [12].

Лідерство в ідеалі спрямоване на здійснення змін. Щоб їх досягти, потрібні певні зусилля; ці зусилля вимагають мотивації до дій; щоб з'явилася мотивація, керівник повинен чітко окреслити кінцеву мету та прагнути досягти найкращого. Без прагнення до змін та вдосконалення лідерство не має сенсу.

Важливим формуючим елементом лідерства є демократія. Лідери-науковці-практики сприймають демократію як фундаментальну основу своєї діяльності. Демократичність як

базова цінність знаходить обґрунтування у філософських працях Джона Дьюї. Освітній заклад, зазначав він, «виступає як активний інструмент соціальних змін і прогресу. Завдяки освіті суспільство може сформулювати власні цілі, організувати свої засоби досягнення цілей та сформувати себе в тому напрямку, в якому воно хоче рухатися. Це основа демократичного суспільного ладу. Демократичне суспільство передбачає участь усіх його членів на рівних умовах. Воно забезпечує гнучку перебудову інституцій через взаємодію різних форм кооперативного життя» [5, с. 20]. Цінність спільноти заснована на рівноправній участі членів суспільства. Демократія, за визначенням Дьюї, передбачає прагнення інституцій у своїй діяльності спиратися на певні цінності та норми, гнучкість, здатність змінюватися в ситуаціях, коли переконання чи практики більше не відповідають потребам населення.

Концепції освіти, базовані на демократичних засадах, як необхідну складову містять рівноправність, згідно з якою громадяни однаково беруть участь у визначенні цінностей і норм для своїх спільнот. Соціальна справедливість як основна цінність призначена усувати бар'єри для встановлення рівноправності всередині соціальних груп. Рівноправність спирається на універсальну філософію прав людини. Лінн Бек стверджувала, що соціальна справедливість досягається, коли дух турботи пронизує практику навчання [11]. Лідери, які бажають соціальної справедливості для власної громади, можуть використовувати етику турботи у своїй практичній діяльності для подальшого захисту прав членів своєї групи.

Лідерство було предметом інтересу науковців та дослідників протягом століть. Концепції лідерства еволюціонували з часом, а разом з ними змінювалося і визначення того, що робить людину лідером. Хоча лідерство часто асоціюється з менеджментом чи бізнесом, воно також є важливим аспектом освіти. Освіта, будучи фундаментальною складовою розвитку суспільства, відіграє вирішальну роль у формуванні майбутніх лідерів [10].

Філософія як наука, що вивчає фундаментальні питання про буття, знання, цінності, розум, свідомість та мову [21], має глибокий вплив на те, як ми розуміємо лідерство. Філософія сформувала наше уявлення про лідерство і дала нам інструменти для розуміння якостей, які роблять людину вправним лідером. «Лідерство – це не просто прийняття рішень, а прийняття правильних рішень. Філософія допомагає нам розвивати моральні міркування та етичні принципи, необхідні для чесного прийняття цих рішень» [18, с. 354].

Етичні доктрини, сформовані в межах різних напрямів філософії, істотно впливають на формування лідерських якостей, допомагають лідерам усвідомити моральні зобов'язання перед своєю командою. Лідери, яким притаманна етична компетенція, діють в інтересах своїх послідовників і приймають рішення, керуючись гідними моральними принципами [9]. Це передбачає створення навчального середовища, сприятливого для розвитку позитивних моральних якостей учнів. Розуміння моральних принципів та своєї відповідальності за команду є важливими якостями для лідера, особливо в контексті глобальної конкуренції та швидкого розвитку сучасних технологій. Лідер, який керується гідними моральними принципами, може бути більш успішним у керівництві своєю командою і досягненні мети.

Відповідальність як одна з головних моральних чеснот лідера вимагає передбачення наслідків своїх дій. Лідер, який бере на себе відповідальність, зазвичай викликає повагу і довіру підлеглих. Інша якість лідера – чесність – допомагатиме лідеру отримати повну підтримку своєї команди, викликатиме бажання наслідувати його приклад. Серед моральних чеснот лідера важливою постає його відкритість: він має бути відкритим у комунікації з підлеглими. Лідер також повинен бути дбайливим, уважним до потреб та інтересів своєї команди. Серед моральних чеснот успішного лідера необхідними є справедливість, обережне ставлення до ризиків, вміння уникати помилок, прагнення вчасно вирішувати

конфліктні ситуації в команді, висока культура поведінки і спілкування. Усі ці якості лідера сприятимуть ефективності роботи команди та підвищенню продуктивності праці.

Ще однією важливою властивістю лідера є здатність до критичного мислення, тобто формування звички всебічно аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення. Розвиток критичного мислення в контексті освіти передбачає заохочення учнів ставити під сумнів припущення, наводити докази та оцінювати аргументи. Критичне мислення є однією з ключових компетенцій, що впливає на формування лідерських якостей. Це підтверджується численними дослідженнями, які свідчать, що лідери з вищим рівнем критичного мислення зазвичай мають кращу продуктивність, досягають більшого успіху в управлінні командою. «Філософія закладає фундамент для розвитку сильних лідерських якостей. Вона вчить нас критично мислити, виносити обґрунтовані судження та діяти чесно» [15, с. 93].

Яким чином критичне мислення впливає на формування лідерських якостей? Лідер з високим рівнем критичного мислення здатний приймати рішення, які базуються на об'єктивних фактах та доказах, а не на власних припущеннях і суб'єктивних оцінках. Це допомагає уникнути помилок, створювати довірливі відносини з командою та досягти кращих результатів. Такий лідер може адекватно ідентифікувати та ефективно розв'язувати проблеми команди. Він прагне розглядати ситуацію з різних точок зору, аналізувати факти та інформацію, яка надходить від інших людей, зіставляти їх зі своїми цілями та потребами команди та приймати ефективні рішення. Лідер з вищим рівнем критичного мислення постає креативною особистістю, він здатний думати не ординарно та приходити до нестандартних рішень. Це допомагає створювати нові можливості діяльності та розв'язання проблем. Лідер, який має високий рівень критичного мислення, володіє ефективними комунікаційними навичками, здатний з розумінням та уважністю спілкуватися з командою, враховувати позиції та думки інших людей, навіть кожного члена команди. Такий лідер самокритичний, вміє оцінювати свої успіхи та помилки, здатний об'єктивно оцінювати власні рішення, дії та поведінку, робити відповідні корективи та зміни.

Основу для розуміння природи людини, суспільства та інших важливих питань, які мають стосунок до ефективного лідерства, становить практична філософія. Можна визначити основні спрямування і наголоси, за допомогою яких філософія може сприяти розвитку лідерських навичок.

1. *Розробка чіткого бачення та місії.* Філософська освіта може допомогти лідерам прояснити свої цілі та цінності. Наприклад, лідер, який надихається філософією гуманізму, надаватиме великого значення індивідуальній свободі та соціальній справедливості, використовуватиме означені цінності для прийняття ефективних рішень.

2. *Критичне мислення.* Філософія заохочує формування критичного мислення (рефлексії), яке сприяє ефективному лідерству. Вивчаючи різні точки зору та ставлячи під сумнів припущення, лідери прийматимуть більш обґрунтовані рішення та уникатимуть упереджень і «сліпих зон» [21].

3. *Прийняття рішень з урахуванням позитивних моральних цінностей.* Філософія забезпечує основу для прийняття етичних рішень, що є важливою навичкою для лідерів. Розглядаючи різні етичні концепції, лідери можуть розвинути більш тонке розуміння того, що є правильним і неправильним, добрим і поганим, приймати рішення, які узгоджуються з позитивними моральними цінностями.

4. *Комунікація.* Філософія може допомогти лідерам розвинути свої комунікативні навички, заохочувати їх бути зрозумілими для членів команди і лаконічними, правильно

використовувати мову в діловому спілкуванні. Це надзвичайно важливо при вирішенні складних або суперечливих питань.

5. *Емпатія*. Філософія допомагатиме лідерам розвивати емпатію, розуміння інших, що є важливою якістю для ефективного лідерства. Розглядаючи різні точки зору та визнаючи цінність і гідність усіх підлеглих і представників команди, лідери будуватимуть міцні стосунки та створюватимуть більш інклюзивне середовище.

Слід відзначити чималий вплив філософської освіти на формування способів формування лідерських якостей. Філософія надає інструменти для аналізу і розуміння якостей хорошого лідера, допомагає формувати теорії і моделі лідерства, які використовують в сучасному суспільстві. «Лідерство без філософії - це як корабель без керма. Філософія забезпечує напрямок і мету, які потрібні лідерам, щоб вести свої організації до успіху» [14, с. 5].

В межах філософської галузі формуються концепції практичної філософії, зокрема філософія лідерства, яка спирається на уявлення про людину як основну цінність суспільства, про її поведінку та основи управління людськими спільнотами. Ряд концепцій сучасного лідерства отримали назву «Новий лідер». Це досить широке поняття, оскільки може відноситися до різноманітних аспектів лідерства та управління. Цей напрям поширений в Україні і за кордоном; він орієнтований на розвиток нових підходів до лідерства, зокрема, на врахування особистісних якостей, емоційного інтелекту, соціальної компетентності лідера, на розвиток його комунікативних здібностей. У формуванні цього напрямку беруть значну участь дослідники та практики сфери управління. Українські менеджери та інші фахівці все частіше надають перевагу новим підходам до розвитку соціальної та емоційної компетентності лідера, його взаємодії та співпраці з командою. Розроблено програми та курси лекцій з лідерства та управління, проводяться тренінги, семінари, в організації яких практикуються елементи напряму «Новий лідер». Прикладом може служити Школа управління Київського міського осередку Національної академії державного управління при Президентіві України. Учасникам цієї Школи пропонуються курси з розвитку лідерських компетенцій, якостей нового лідерства. Загалом різні концепції нового лідерства спрямовані на позитивні зміни в політиці, економіці, культурі.

Освітні аспекти напрямку «Новий лідер» включають як ключовий фактор постулати розвитку особистості. Це означає, що підготовка лідерів спрямовується на досягнення людиною високого рівня самосвідомості, емоційної стійкості, здатності до саморозвитку та самоаналізу. Значна увага приділяється ролі комунікації в лідерстві. Освічений лідер повинен бути підготовлений до ефективного спілкування з різними людьми - з підлеглими, колегами та іншими зацікавленими сторонами. Напрямок «Новий лідер» передбачає розвиток креативності та інноваційності в освіті. Лідер повинен бути здатним до розв'язання неочікуваних проблем та прийняття нестандартних рішень. Освітні програми цього напрямку містять істотну етичну складову, адже лідер повинен мати глибоке розуміння моральних принципів та використовувати їх у своїй роботі. Істотним в цьому контексті постає розвиток соціальної відповідальності. Освіта нових лідерів орієнтована на виховання відповідального ставлення до справи, до колег, до співробітників, розуміння значущості своєї діяльності в суспільстві.

Грунтовна філософська підготовка майбутніх лідерів в системі сучасної української освіти – це діяльність, спрямована на позитивну трансформацію влади, політичне, економічне, соціальне і культурне відродження нашої країни.

Список використаної літератури

1. Бізо Л., Ібрагімова І. Розвиток лідерства. К.: Проект «Реформа упр. персоналом на держ. службі», 2012. 400 с.
2. Романовський О.Г. Теорія і практика формування лідера : навч. посібник Харків : Друкарня Мадрид, 2017. 100 с.
3. Татенко В.О. ЛІДЕР XXI / LEADER XXI. Соціально-психологічні студії. К.: Корпорація, 2004. 198 с.
4. Collins, J. Good to Great: Why Some Companies Make the Leap and Others Don't. HarperBusiness. 2001. 401 p.
5. Dewey, J. 4 Main Aims of Education as Advocated URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/education/4-main-aims-of-education-as-advocated-by-john-dewey/69151>
6. Dugan, J. P. Leadership theory: Cultivating critical perspectives. New York: John Wiley & Sons, 2017. 416 p.
7. Fiedler F. E. A Theory of Leadership Effectiveness. F. E. Fiedler. New York: NY: McGraw-Hill, 1967. 308 p.
8. Goleman, D. The New Leaders: Transforming the Art of Leadership. Edinburgh: Thomas Nelson, 2003. 406 p.
9. Hernandez, M., Eberly, M. B., Avolio, B. J., Johnson, M. D. The loci and mechanisms of leadership: Exploring a more comprehensive view of leadership theory. *The leadership quarterly*. 2011. 22(6). P. 1165–1185.
10. Horner, M. Leadership theory: past, present and future. *Team Performance Management: An International Journal*. 1997. 3(4). P. 270–287.
11. Joulie, J. E., Spillane, R. *Philosophy of leadership: The power of authority*. London: Palgrave Macmillan, 2015. 251 p.
12. Koestenbaum, P. *Leadership, new and revised: The inner side of greatness, a philosophy for leaders*. New York: John Wiley & Sons, 2002. 396 p.
13. Kouzes, J. *The Leadership Challenge: How to Make Extraordinary Things Happen in Organizations*. New York: Jossey-Bass, 2008. 416 p.
14. Lewis, T. F. *Foundations of leadership: Theory, philosophy, and research. // Professional counseling excellence through leadership and advocacy*. New York: John Wiley & Sons, 2012. P. 45–64.
15. Maxwell, J. C. *The 21 indispensable qualities of a leader: Becoming the person others will want to follow*. HarperCollins Lead, 2007. 160 p.
16. Northouse, P. 2015. *Leadership: Theory and Practice*. SAGE Publications, 2015. 520 p.
17. Polman, Zu. L. Purpose-driven leadership for sustainable business: From the Perspective of Taoism. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. 2019. 4(1). P. 1–31.
18. Sandel, M. J. Populism, liberalism, and democracy. *Philosophy & Social Criticism*. 2018. 44(4). P. 353–359.
19. Schultz, J. R. The scholar-practitioner: A philosophy of leadership // *Scholar-Practitioner Quarterly*. 2010. (1). P. 52–64.
20. Serrat, O. *Personal philosophy of leadership. // Leading Solutions*. Springer, Singapore, 2021. P. 33–39.
21. Underdal, A. *Leadership theory. International Multilateral Negotiation-Approaches to the Management of Complexity*. San Francisco, 1994. P. 178–197.

THE INFLUENCE OF PHILOSOPHICAL TRAINING ON THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN THE SYSTEM OF MODERN EDUCATION

Oksana Chursinova

*Lviv Polytechnic National University,
Department of Philosophy,
Bandery Str., 12, 79013, Lviv, Ukraine*

Angelina Nedoshytko

*Lviv Polytechnic National University,
Institute of Administration, Public Administration and Professional Development,
Bandery str., 12, 79013, Lviv, Ukraine*

The authors of the article point out that the role of philosophy in the education of leaders is not sufficiently emphasized in the existing programs of Ukrainian education. Accordingly, the purpose of this article is to substantiate the need for philosophical training with a significant emphasis on the ethical component in the formation of leaders of the new era. The article contains a brief analysis of leadership theories, in particular the theories of contingent, transformational, situational, charismatic transactional and natural leadership. The content of education concepts based on democratic principles, that is, on the ideas of social justice and equality in determining values and norms by all representatives of communities, is revealed. It is noted that educational programs for the training of leaders should contain ethics of care, which is aimed at protecting the rights of members of their group. The position of John Dewey is characterized, who emphasized that an educational institution should be an instrument of social change and progress and that the activities of educational organizations should be based on the philosophical ideas of a democratic society. Accordingly, the deeply thought out philosophical training of future leaders in the system of modern education will contribute to the positive transformation of power, economy, social and cultural life of modern societies. The authors of the article determined the main directions and emphasis in the education of leaders, with the help of which philosophy can contribute to the development of leadership qualities. These are, in particular, the development of a clear vision and mission, critical thinking, decision making skills based on positive moral values, development of communication skills and empathy. The peculiarities of the direction of modern leadership, known under the name «New leader», are also considered. The expediency of introducing elements of this direction into programs for training leaders in the Ukrainian education system is substantiated. This is due to the orientation of the concepts of this direction on the development of new approaches to leadership, taking into account personal qualities, emotional intelligence, social competence, and the leader's communicative abilities.

Key words: ethics of care, philosophy of leadership, direction «New Leader», moral qualities of a leader, democracy, social justice, critical thinking, empathy.